

felfejtése megtörténik (ha megítélésünk szerint egyes pontokon vitatható párhuzamosságok és értelmezések kíséretében is), a politikai színtér meghatározó elemei azonban csak egyes vonatkozásokban s csak szétszórtan jelennek meg Fenyő elemzésében. Időnként a fogalomhasználat sem segíti elő a megfelelő történeti kontextusba helyezést: Eötvös pozícióját Széchenyivel szemben például nem célszerű „demokratikus-egalitárius”-nak nevezni (195), mivel a demokrata fogalom az adott korban a liberális tábor minden színezetétől alapjaiban eltérő pozíciót jelent; vagy

nem nevezhetjük Széchenyi kétgarasos telekdíj tervét adónak (306), hiszen éppen az állami adózást érintő agitáció alternatívájának szánta azt, s ez érvelésében központi szerepet játszott; avagy nem pontos a hazai nemzetiségek „etnikai jogai”-ról (246) beszélni.

Végezetül éppen az adatgazdagság folytán fellépő problémaként megjegyezzük: egy névmutató összeállítása alaposan megkönnyítette volna a kötetet forgató olvasó dolgát.

Deák Ágnes

FÁBRI ANNA: „A SZÉP TILTOTT TÁJ FELÉ”. A MAGYAR ÍRÓNÖK TÖRTÉNETE KÉT SZÁZADFORDULÓ KÖZÖTT (1795–1905)

Budapest, Kortárs Kiadó, 1996, 250 l.

A nőkérdés vagy a feminizmus mint kutatási téma jó évtizede a reneszánszát éli a nyugat-európai országok és az Amerikai Egyesült Államok szellemi életében. A Helikon című világirodalmi folyóirat *A feminista irodalomtudomány* címet viselő tematikus száma széles horizontú tanulmányaival épp ezt a felfutást bizonyítja. Nem gondolom, hogy divatból, inkább párhuzamos jelenségről lehet szó – a téma benne volt a levegőben –, nálunk, Magyarországon is megszorodtak az e tárgyú munkák. A feminizmus, mint minden szellemi-ideológiai irányzat, még inkább annak értékelése történeti koronként változik. Kialakulása idején (nagyjában és egészében 200 évvel ezelőtt keletkezett) vitathatatlanul korszerű, polgári gondolatot fogalmazott meg: a női egyenjogúság eszméjét. Mára azonban a fogalom telítődött a nevenséges túlzásokig eljutó, zsákutcás mozgalmak keltette pejo-

ratív árnyalattal, így helyesebb, ha magát a szakszót is elvetjük, és maradunk a magyar kifejezésnél, a nőkérdésnél.

Az első ilyen jellegű, nyilvánosságra került kortársi munka a Petőfi Irodalmi Múzeum 1995 őszén nyílt, „*Mert a szívből jönnek minden gondolatok*” című, a magyar nőirodalom történetét a kezdetektől 1945-ig bemutató kiállítása volt (rendezte Benkő Andrea, Hegyi Katalin, Petrányi Ilona, Ratzky Rita). Ezt követte 1996 tavaszán a *Szerep és alkotás* konferencia, amely ugyancsak a Petőfi Irodalmi Múzeum vállalkozása volt: kétnapos tanácskozás, ahol két szekcióban (irodalom, művészet és szociológia) számos előadás hangzott el a nők művészetben és társadalomban betöltött szerepéről (szervezte Benkő Andrea és Nagy Beáta). Fábri Anna szóban forgó művelődéstörténeti munkája 1996 második felében látott napvilágot a Kortárs Kiadó gondozásában. Az 1997-es

könyvhét egyik meglepetése az Enciklopédia Kiadó *Magyar költőnők antológiája* című kötete volt (összeállította S. Sárdi Margit és Tóth László), amely képanyagával, jegyzeteivel szerencsés kiegészítője a nőirodalom történeti kismonográfiájának.

Már a kiállítás munkatársai és természetesen a kritikusok is felvetették azt a kérdést, jogos-e egyáltalán nőirodalomról beszélni, hiszen az esztétikai színvonalat képviselő munka, bármilyen nemű szerző jegyzi, az egy és osztatlan magyar irodalom integráns része. Elvileg igen. Gyakorlatilag azonban nem. Ezt bizonyították már a kiállítás sok meglepetést, felfedezést nyújtó tárlói is. De könnyen meggyőződhetünk erről, ha összevetjük *A magyar irodalom története* I–VI. kötete (a spenót) megfelelő darabjainak a névmutatóját a Fábri-könyv tartalomjegyzékével és névmutatójával. Míg az akadémiai irodalomtörténet alig talál érdemesnek arra néhány szerzőt, hogy megemlítsen, Fábri Anna munkája a felvilágosodás, a romantika és a modernség kezdetének irodalmából 200 alkotót említ, akik közül 51-et talál arra érdemesnek, hogy kissé részletesebben foglalkozzon velük. Az *Új magyar irodalmi lexikon* már egy sokkal tágabb keblű kor gyermeke: a Fábri-könyv neveinek majd mindegyike megtalálható benne, de ez utóbbi lexikon adatai még nem élnek benne a köztudatban.

A nőirodalom problematikája nem azonos a női emancipáció kérdésével, de amint a recenzeálandó könyv előszavában olvashatjuk, a nőírók története a múlt században legalábbis erősen összefonódott vele. Itt és most minket (és a fent említett vállalkozásokat is) nem a dolog jogi, hanem esztétikai megközelítése érdek. Ennek megfelelően a kérdés így hangzik:

van-e valami megkülönböztető specifikuma a nőirodalomnak, létezik-e esztétikailag megfogható női látószög? A nők által írt irodalom akkor ugyanolyan jó, mint a férfiak által írt, ha nem ugyanolyan akar lenni, mint az, hanem önmagát vállalja – így hangzik az egyik válasz. De mit jelent ez? Nem a hagyományos női témák és műfajok üzését természetesen, amelyeket még a nőírók fő ellensége, Gyulai Pál is engedélyez a szebbik nem számára (mese, pedagógiai célzatú irodalom stb.). Sokkal érvényesebbnek érzem a Kaffka Margitról író Móricz Zsigmond szavait: „Kaffka Margit a bibliai olajos mécseset vette kezébe, amely örökké ég, mert az örökké teli korszóból táplálja. Ennek a mécsnek a fényénél végig megy az élet. A fény kisdéd erejű, de valódi fény, s megvilágítja a kört, ahol elhalad vele. Igazi életet és igazi lelkeket. Ha Kaffka Margit férfi volna, első természetes gondolata, hogy ezt a fényt felakassza valahová magasra, hogy bevilágítsa azt a területet, amelyen neki el kell végeznie a dolgát.” (Nyugat, 1912, I, 212–217; az idézet szerepelt az irodalmi kiállítás 20. századi részében.) Lehet, hogy a móríci válasz nem örökvényű, nem teljes, de egy nagyon fontos aspektust fogalmaz meg.

E kérdésre egyébként nem keresi a választ Fábri Anna könyve, választott feladata nem ez, hanem, ahogy az alcím is jelzi, megírni vagy legalábbis felvázolni a magyar irodalom történetének ezt a hiányzó fejezetét.

A felvilágosodás korában (a korábbi egy-egy elszigetelt alkotóhoz képest ekkortól beszélhetünk nőirodalomról) különböző gazdasági és társadalmi helyzetű nők fogtak tollat. Voltak az önálló életkörürel (Fábri Anna kifejezése), szakmával ren-

delkezők és a birtokos úrinők vagy feleségek; írásból megélni majd csak a 19. század második felében válik jelentősebb mértékben életformává.

Milyen volt a fogadtatás? Erről is szól a könyv, minthogy a szerző szerint „az írónők élete sokszor összehasonlíthatatlanul érdekesebb (élet)művüknél”. A múlt század végéig a közvélemény szemében extravagánsnak számított az író nő. Nem az átlagember nézeteit tükröző közvélemény interpretálása a döntő a könyv írója számára, ez a szociológia feladatkörébe tartozik, hanem a szakmáé, az írói világé. Dukai Takách Juditot az írótlársak (Horváth József Elek, Kazinczy Ferenc, Döbrentei Gábor, Kisfaludy Sándor) szívesen fogadták. Az első magyar kritikusnőnek már jóval nehezebb volt a helyzete. Recenziójával nagy vitát kavart a Tudományos Gyűjtemény hasábjain. A szerkesztők, Thaisz Andrással az élen, védelmezték kritikusukat, de a sértett szerző, Sebestyén Gábor és nyomában mások szinte eltíltják a közszerepléstől mint nőietlen feladattól. Fábri Anna tapintatosan csak utal Vörösmarty Mihály négy epigrammájára, amely mutatja, milyen sokkoló hatású volt az írótlársadalomra a publicista Takáts Éva magabiztos fellépése.

Fábri Anna könyve két műfajú. Szűkebb szakmájához hűen művelődéstörténeti munkát ír: az írónők társadalmi rétegmegoszlása, felekezeti hovatartozása, anyagi helyzete, családi állapota éppúgy érdeklődési körébe tartozik, mint irodalmi működésük. A vizsgálódás nemcsak a szépírókra, hanem a szakírókra, a tudósokra, az újságírókra is kiterjed. Minthogy azonban többségükben mégiscsak a szépirodalom területén alkottak, a szerző a jelentősebb alkotók esetében az irodalom-

történeti hely kijelölésére és az esztétikai értékelés rövid elvégzésére is vállalkozik: azaz irodalomtörténetet ír. Fejlődésének folyamatában ábrázolja a nőirodalmat, ezt a folyamatszerűséget hangsúlyozzák a remekül megválasztott fejezetcímek: *Az első lépések – férfikisérettel, Önállóan: szóval és tettel, Az érzelmek és eszmények szabadságáért, Költőnők és kritikai mércék, Megtalált szerepek, Mozgalmak és munkálkodók, Századforduló: az utak elválnak, Kitekintés (1905–1945). Tiltások és türesek vékony ösvényén haladt át a nőirodalom a 19. századon, hogy aztán a 20. századra becsatlakozzon az egy és oszthatatlan magyar irodalomba. (Ugyan kinek jutna eszébe Kaffka Margit, Nemes Nagy Ágnes és mások után megírni a 20. századi magyar nőirodalom történetét?)*

Fábri Anna nem statikus tablót ad, az adatbőségéből a szerző kiváló tipizálási képessége okán sokszínű kaleidoszkóp áll össze, amelynek vannak fényesen csillogó és halványan pislákoló részecskéi egyaránt (már tudniillik a vizsgált alkotó kvalitásainak megfelelően). A könyv egyik alapgondolata, hogy a nőirodalom története egy darabig együtt haladt az emancipáció történetével. A jelenség természetes volt, de az esztétikai értékítéletek kialakítását zavarta. Erre utal Arany János 1863-as szerkesztői *Nyilatkozatában* (lásd Arany János *Összes művei* 10. kötetében), amelyben a Családi Kör szerkesztője, Kánya Emília és Gyulai Pál közötti elmérgesedett vitáról mondja el a Koszorú szerkesztőjeként a véleményét: „Mivé lenne az irodalom, ha *kiváltságot* követelne péld. a rossz írónő *lovagias* tekintetekből, a rossz hazafias író *patriotismusból*, az aristocrata *főrangú* állásánál fogva, a democrata *egyenlőség* szempontjából, a silány tanköltő mo-

ralis irányáért, a clerushoz tartozó *palástja* miatt, s kit csupán éhség hajt a múzsák oltárához, a *gyomor* tiszteletben tartásáért! Pedig ennek némely részét már megértük.”

A 19. század egyes korszakaiban előtérbe került a polgárosodás, aminek kísérő jelensége az azonos érdekek megfogalmazódása, és ennek nyomán egyesületek, csoportok, szövetségek és azok lapjainak megalakítása. Sok egyéb más mellett így jöttek létre a női körök is, ami az érdekek megfogalmazásának kívánatos ténye mellett az elszigetelődést is magával hozta.

Szerzőnk a magyar nőirodalom fejlődésében a múlt század 80-as éveiben alapvető fordulatot állapít meg; ekkor lépnek fel olyan alkotók, akiknek már nincs szükségük a társaság óvó karjaira: Szalay Fruzina, Czöbel Minka. Ekkor ment végbe Fábri Anna szerint a nagy minőségi ugrás – a műkedvelő és a művész közti határvonalon való túljutás. A megállapítás az egész magyar nőirodalomra igaz, de azt nem állíthatjuk, hogy egyes alkotók egyes művei ne értek volna el már korábban igazi esztétikai minőséget.

Ratzky Rita

SZABÓ ZOLTÁN: A MAGYAR SZÉPÍRÓI STÍLUS TÖRTÉNETÉNEK FŐ IRÁNYAI

Budapest, Corvina–MTA Nyelvtudományi Intézet, 1998, 262 l.

Szabó Zoltán új egyetemi tankönyve a Corvina Kiadó és az MTA Nyelvtudományi Intézete most induló Egyetemi Könyvtárának Szépe György szerkesztette alkalmazott nyelvészeti sorozatában jelent meg. A könyv – mint erre maga a szerző is utal az előszó elején – nem teljes egészében újonnan írt munka, hanem az először 1970-ben a bukaresti Kriterion Könyvkiadónál, majd átdolgozva és bővítve 1982-ben a budapesti Tankönyvkiadónál megjelent *Kis magyar stílustörténetnek* átdolgozott – részben tömörített, részben kiegészített – újrakiadása, posztmodern divatszóval élve: *újraírása*.

Fontos többlete az új könyvnek a 24 oldalnyi elméleti és módszertani bevezetés: *A stílustörténet tárgya és vizsgálati módszere* (11–34). Ennek java része új szöveg, új kutatási eredmények summázata. A következő alfejezetekből áll: *A stílustörténet tárgya és jellege; Mozzanatok a diszciplína*

történetéből; A stílustörténet mint forma-történet; A stílustörténet egy szövegelméleti modellje; A stílustörténeti szintézis főbb elvei és kategóriái; A stílusfejlődési tendencia; A változásmagyarázatok; A korszakolás; További kérdések. Tartalmát (részben) a szerző módszerének tárgyalásakor ismertetem. A másik újdonság a könyv zárófejezete: *A posztmodern irodalom stílusa* (238–253). Szabó Zoltán tudtommal elsőként vállalkozott ennek az irányzatnak (talán már korszaknak) a stilisztikai feltérképezésére. Ez valóban úttörő munka, sok jó példával, találó elemzéssel.

A szerzőnek régi elgondolása, és ehhez tartja magát mostani könyvében is, hogy a magyar szépírói stílus történetét három „stílusforradalom” tagolja négy nagy korszakra: I. *A kezdetektől Kazinczyék stílusreformjáig* (41–82); II. *Kazinczyék stílusreformjától Petőfi és Arany népies stílusforradalmáig* (83–127); III. *Petőfi és Arany*